

Feministicky tvrdošíjně o *Tvrdošíjnosti myšlenky*

Libora Oates-Indruchová
Univerzita Graz

„Lindo, já ti udělám *Festschrift*! Potřebuju ale tvoji pomoc.“

Místo a čas: obývací pokoj profesorky Gerlindy Šmausové/Smaus v Saarbrückenu v listopadu 2009.

Do Saarbrückenu jsem přicestovala z Lucemburku, kde jsem prezentovala příspěvek o etice a paměti ve feministickém výzkumu na konferenci „Grand narratives and peripheral memories: On the connection between cultural memory and familial remembering“. Tento konferenční kontext asi do značné míry přispěl ke zrodu nápadu na *Festschrift*. Vyslechla jsem dva dny příspěvků o opomíjených hlasech a v mysli se mi znovu oživil moment a text, který mě seznámil s pojmem „Festschrift“. Bylo to někdy v 90. letech, když jsem pracovala na překladu první formulace feministické literární teorie „Pokus o feministickou poetiku“ od Elaine Showalter (1998), původně vyšlé v roce 1979. Showalter píše v kontextu boomu literárních teorií a pozastavuje se nad tím, že ke konci druhé dekády druhé vlny anglo-amerického ženského hnutí, kdy na akademické půdě není nouze ani o feministické literární kritičky, ani o nejrůznější projevy odporu proti nim a samotné myšlenky feministické kritiky, se dosud nikdo nepokusil o její systematizaci a o teoretické uchopení jejích proudů. Píše:

Zatímco se kritici-muži ve dvacátém století posunuli do středu scény a otevřeně vyzvali spisovatele k soutěži o prvenství, založili různé kliky a školy, (...) ženy stále pracují spíše jako překladatelky, tlumočnice, redaktorky, pořadatelky konferencí a redaktorky sborníků vydávaných na počest někoho jiného (*Festschrift*). Vzájemně si blahopřát k trpělivé a anonymní přípravě na příchod Skakespeareovy sestry, jak nás k tomu nabádala Virginia Wolf v roce 1928, v jistém smyslu znamená dělat z nouze ctnost (Showalter, 1998, s. 216).

V příjemném a intelektuálně stimulujícím prostředí Gerlindina obýváku, ve kterém se vrstvy její profesní dráhy prolínaly s jejími zájmy, radostmi a strastmi osobního života a především s otázkami, které si kladla o společenském dění, se postesknutí Showalter s naléhavostí vrátilo. Uvědomila jsem si, že nejenom, že ze svého okolí českých genderových studií a české sociologie neznám žádnou ženu, která by kdy pro někoho zorganizovala *Festschrift*, ale že jsem se nikdy nesečkala s publikací na počest ženy-badatelky.

Trávila jsem krátkou dovolenou u druhé jmenované ženy-profesorky sociologie v České republice, která za rok slavila 70. narozeniny, a došlo mi, že pokud si tu neradostnou genderovou bilanci týkající se *Festschriftů* nevezmu osobně, trpělivé čekání nebude v tomto případě „z nouze ctnost“, ale spíš eticky neodůvodnitelné. Protože kdo by se měl úkolu ujmout než badatelka a vysokoškolská pedagožka, která léta profitovala z Gerlindina vědeckého i pedagogického mentorství?

Avšak ihned, jak jsem před Gerlindou nápad *Festschriftu* vyslovila, napadlo mě, že vlastně skoro nic o její práci předtím, než se vrátila na českou akademickou půdu, nevím a že tedy *Festschrift* nebudu moci připravit jako narozeninové překvapení, ale budu od ní potřebovat intenzivní „držení za ruku“.

Gerlinda reagovala pro ni typickým způsobem. Nejprve skromnou pochybností, že by si zasloužila publikaci na svou počest, pak se mnou začala diskutovat a probírat různá pro a proti, a nakonec se do projektu vrhla s energií, se kterou se pouštěla do všeho nového, od psaní svého vlastního článku po čtení kapitoly doktorské disertace některé ze svých studujících. Následující dny jsme strávily intenzivním plánováním, sestavováním Gerlindiny bibliografie a prohledáváním knihovny Sárské univerzity. Portfolio, které jsme sestavily jako podkladový materiál pro budoucí knihu, bylo úctyhodné: za 30 let svého působení v Německu Gerlinda Smaus publikovala mimo jiné k tématům sociální kontroly, teorie trestního práva, abolicionismu, kritické kriminologie, exkluze v trestním právu a feministické perspektivy na trestní právo. Kromě toho intenzivně spolupracovala s *Kriminologisches Journal*, pro který redigovala několik zvláštních čísel. Celkem jsme se dopočítaly tři samostatných knižních publikací, devíti redigovaných sborníků a zvláštních čísel časopisů a kolem 60 výzkumných článků a knižních kapitol vydaných kromě Německa také v italských právnických a kriminologických publikacích a v dalších zemích. Od konce 90. let začala znovu publikovat v České republice a při zpětném pohledu na její publikační činnost za dalších 20 let je celková bilance neméně úctyhodná: tři desítky článků a kapitol ke kriminologii, sociologii práva, sociologickým teoriím a teoriím genderu.

Když Gerlinda Šmausová přišla do české sociologické a genderové komunity, lidé její práci z Německa, podobně jako já, většinou neznali. I proto jsme se rozhodly rozvrhnout její *Festschrift* tak, aby ukázal její práci v obou zemích a zároveň prezentoval reflexi na ni z přítomného momentu. Postupovaly jsme tak, že Gerlinda ze své rozvětvené bibliografie vybrala texty, které sama považovala za důležité a v nichž zároveň zaujala i genderovou či feministickou perspektivu, protože propojení teorie práva, sociologie a kategorie gender, které prochází jejími pracemi už od 70. let, bylo u nás zcela nové. Texty jsme rozdělily do šesti tematických okruhů reprezentujících hlavní oblasti vědeckého zájmu Gerlindy Šmausové/Smaus: Stati na téma feministického pohledu na abolicionismus v trestním právu, sociální kontroly a jejího vztahu ke kategorii gender, feministické kriminologie a kulturní androgynity reprezentují „německou“ fázi Gerlindiny kariéry, příspěvky k teorii genderu a genderovému pohledu na státní socialismus pak fázi „českou“. Chtěly jsme ukázat

jednak přínos interdisciplinárního přístupu pro sociologii i genderovou teorii a jednak vývoj Gerlindina myšlení pod vlivem společenského dění a s ním spojených vědeckých diskusí v několika disciplínách směrem k teoretické sofistikovanosti, kterou obohatila českou sociologii a genderová studia. Každému z přispívajících autorů a autorek jsme zaslaly skupinu textů k „jeho“ tématu s žádostí o výběr jednoho reprezentativního textu, který sami považovali za Gerlindin nejzásadnější příspěvek k odborné diskusi k tématu a jeho myšlenky za aktuální i pro přítomnost. Konečný výsledek, *Tvrdošíjnost myšlenky: Od feministické kriminologie k teorii genderu* (Oates-Indruchová, 2011), obsahuje čtyři studie v českém překladu a dva přetištěné původní české články, přičemž ke každému jeden z Gerlindiných kolegů a kolegyně dodal kritickou osobní reflexi.

V článku „Feministický pohled na abolicionismus“ (1989) Gerlinda z feministické perspektivy dekonstruuje (maskulinní) akademismus abolicionistů a genderovou předpojatost jejich pozice, kterou ale ve svých textech sami nereflektují.¹ Otázce genderové předpojatosti, a sice trestního práva jako takového, se Gerlinda Smaus věnuje i v textu „Sociální kontrola a vztah mezi pohlavími“ (1993). Oba texty vychází z feministických debat 70. a 80. let provádějících kritiku epistemologických východisek vědeckých disciplín a jejich kategorií analýzy. Tyto debaty usilovaly nejprve o zviditelnění specifičnosti ženské zkušenosti a později o analýzu genderovanosti samotných struktur vědy. Gerlinda zde pracovala především s koncepty genderového univerza Sandry Harding (1986) a situovanosti poznání Donny Haraway (1988). V textu „Feministická epistemologie a kriminologie z ženské perspektivy“ (1995) Gerlinda Smaus opět navazuje na Harding a na posun feministických debat od kritik „maskulinní“ vědy k pohledu „do vlastních řad“, tedy k hodnocení či rekapitulaci feministické kritiky struktur a pojmů vztahujících se ke kriminalitě žen a trestnímu právu. Konečně ve „Znásilnění muže mužem jako prostředek k ustavení řádů“ (2003) autorka aplikuje koncept performativity genderu zavedený Judith Butler (2014) na téma kulturní androgynity. Předkládá tezi, že sexuální vztah mezi muži ve vězení není nutně projevem homosexuality, ale hraním hierarchicky uspořádaných heterosexuálních genderových rolí s cílem vytvořit mocenskou hierarchii v jednopohlavním institučním prostředí.

Poslední dvě témata – teorie genderu a gender a socialismus – se vztahují k pracím, které Gerlinda Šmausová publikovala po svém profesním návratu do České republiky. Text „Proti tvrdošíjné představě o ontické povaze genderu a pohlaví“ (2002) uvádí do perspektivy pro české prostředí dvě desetiletí vývoje teorie genderu v kontextu sociologické teorie Candace West a Dona H. Zimmermana (1987) o „dělání genderu“. Konečně v článku „Emancipace, socialismus a feminismus“ (2006) Gerlinda Šmausová promítá do svých teoretických úvah osobní zkušenost. Pohlíží na genderové vztahy nejprve v Německu 60. let z perspektivy „socialisticky emancipované“ ženy, která se octla v prostředí, v němž ženské hnutí bylo sotva

---

¹ Tento a následující odstavec jsou zhuštěním a parafrází textu v Oates-Indruchová, (2011, s. 12–14).

v počátcích, a posléze v Česku, v němž se v 90. letech feministickým a genderovým analýzám povětšinou nedostávalo ve vědě příznivého přijetí, z pozice německé feministické badatelky.

Rozsahem jde o skromnou publikaci, neboť ten byl omezen rozpočtem a mými osobními možnostmi, a také schopnostmi, protože bylo potřeba koordinovat překlady ze dvou jazyků, němčiny a angličtiny, přičemž němčina ještě tehdy nepatřila k mé jazykové vybavenosti. Obě jsme byly na knihu, když pak v pečlivé redakci Sociologického nakladatelství v roce 2011 vyšla, náležitě pyšné, i když jsem měla tak trochu pocit, že toto naše úsilí je, pokud jde o kriminologii, možná sisyfovské. Vždyť kriminologie, a už vůbec ne feministická, měla tehdy v České republice jen zanedbatelné publikum. Existoval sice Institut pro kriminologii a sociální prevenci (IKSP) jako resortní výzkumný ústav Ministerstva spravedlnosti, ale jinak nebyla kriminologie ve společenskovědní akademické obci příliš zastoupena. Profesní asociace, Česká kriminologická společnost, vznikla až v roce 2012 a časopis *Česká kriminologie* začala vydávat v roce 2016. Na představení knihy a malou konferenci ke Gerlindině práci uspořádané na Fakultě humanitních studií v Praze v lednu 2011 ale přišlo víc než 60 lidí, což bylo pro nás téměř nepředstavitelné množství.

V Německu patří Gerlinda Šmausová/Smaus k zakládajícím osobnostem kritické kriminologie a feministické kritické kriminologie. O tom, že její práce má co říci i dnešním studentským generacím, svědčí třeba to, že zcela nedávno – úplně přesně 31. května – si jedna z mých studentek na Univerzitě Graz zvolila Gerlindinu práci jako teoretické východisko pro svůj semestrální projekt na téma každodenní tvořivosti žen-vězeňkyň. Přispělo k tomu, samozřejmě, i nové souborné vydání vybraných statí Gerlindy Smaus v redakci Johannese Feesta a Brunildy Pali (2020). Jejich kniha „*Ich bin ich*“: *Beiträge zur feministischen Kriminologie* je daleko důkladnějším průřezem Gerlindiným dílem než náš skromný *Festschrift*. Tři ze čtyř statí, které jsme přeložily do *Tvrdošíjnosti myšlenky* jsou obsaženy i v „*Ich bin ich*“, jejíž editor a editorka usilují též o překlad do angličtiny. Jestliže se plán zdaří, bude mít i mezinárodní vědecká komunita přístup k teoretickým kriminologickým textům profesorky Gerlindy Šmausové.

Literatura

- Butler, J. (2014) [1990]. *Trampoty s rodom: feminizmus a podrybovanie identity*. 2. revid. vyd. Bratislava: Aspekt.
- Oates-Indruchová, L. (Ed.). (2011). *Tvrdošíjnost myšlenky: Od feministické kriminologie k teorii genderu*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Haraway, D. (1988). Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspectives. *Feminist Studies*, 14(3), 575–579.
- Harding, S. (1986). *The science question in feminism*. Ithaca: Cornell University Press.

- Showalter, E. (1998) [1979]. Pokus o feministickou poetiku. In: L. Oates-Indruchová (Ed.), *Dívčí válka s ideologií: klasické texty angloamerického feministického myšlení* (pp. 209–234). Praha: Sociologické nakladatelství.
- Feest, J., & Pali, B. (Eds.). (2020). *Gerlinda Smaus: „Ich bin ich“*. Beiträge zur feministischen Kriminologie. Wiesbaden: Springer.
- West, C., & Zimmerman, D. H. (2008) [1987]. Dělat gender. *Sociální studia*, 5(1), 99–120.